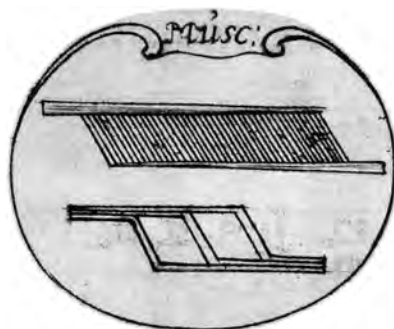

Digitalt særtryk af
FUND OG FORSKNING
I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS
SAMLINGER

Bind 51
2012

With summaries

KØBENHAVN 2012
UDGIVET AF DET KONGELIGE BIBLIOTEK

Om billedet på smudsomslaget se s. 57.

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek

Om titelvignetten se s. 167.

© Forfatterne og Det Kongelige Bibliotek

Redaktion: John T. Lauridsen

Redaktionsråd:
Ivan Boserup, Else Marie Kofod,
Erland Kolding Nielsen, Anne Ørbæk Jensen,
Stig T. Rasmussen, Marie Vest

Fund og Forskning er et peer-reviewed tidsskrift.

Papir: Scandia 2000 Smooth Ivory 115 gr.
Dette papir overholder de i ISO 9706:1994
fastsatte krav til langtidsholdbart papir.

Grafisk tilrettelæggelse: Jakob Kyril Meile

Tryk og indbinding: SpecialTrykkeriet, Viborg

ISSN 0060-9896
ISBN 978-87-7023-093-3

HVAD EN LILLE BRUN PAKKE GEMTE

En studie i dronning Louises programsamling

AF

CLAUS RØLLUM-LARSEN

I 1954 modtog Det Kongelige Bibliotek en stor musiksamling fra Hans Majestæt Kongens Haandbibliotek på Christiansborg Slot. Samlingen, der alt overvejende består af noder, som har tilhørt dronning Louise,¹ blev det følgende år indlemmet i Musikafdelingen, og de enkelte nodetryk og -manuskripter har siden kunnet søges og bestilles til læsesalsbrug via bibliotekets katalogsystem. Imidlertid fulgte der med nodesamlingen en lille pakke med programmer fra diverse begivenheder.² Dette hidtil upåagtede materiale var ganske nødtørftigt indsvøbt i et stykke brunt papir med følgende blækpåskrift: "Velbaarne Herr Kammerjunker, Kaptajn H.N.K. Rørdam." Under denne tekst er med blyant og store bogstaver anført: "Musik". Påskriften bekræfter samlingens proveniens, idet den anførte kemiker, dr.phil. Hans Nicolai Kellermann Rørdam (1878-1954) i 1916 efterfulgte sin far, Christian Holger Rørdam, som administrator for Christian 9.s Palæ, en stilling han beholdt til 1923.³ Ved nærmere eftersyn har indholdet af pakken vist sig for størstedelens vedkommende at være musikprogrammer, der ligesom den nævnte nodesamling har tilhørt Christian 9.s dronning, Louise. Ud af det samlede antal programmer på 98 synes kun fire at hidrøre fra offentlige koncerter. At programmer fra f.eks. Musikforeningen, som dronningen var medlem af, fuldstændig mangler, lader formode, at samlingen langt fra er komplet. At der heller ingen pro-

¹ Dronning Louises Musiksamling har af denne artikels forfatter allerede været gjort til genstand for behandling, se "En hidtil upåagtet kongelig nodesamling/Dronning Louises musikaler i Det Kongelige Bibliotek". John T. Lauridsen og Olaf Olsen (red.): *Umisteligt/Festskrift til Erland Kolding Nielsen*. 2007, s. 321-334. For kritisk gennemlæsning og deraf følgende kommentarer takker jeg professor Lars Ole Bonde, lektor Jens Heselager, seniorforsker Jens Henrik Koudal og forskningsbibliotekar Alette Scavenius.

² Samlingen beror i Håndskriftafdelingen, hvor den har signaturen Acc. 2012/74.

³ Stig Veibel: "Hans Nicolai Kellermann Rørdam", *Dansk biografisk Leksikon*, 20, 1941, s. 434.

grammer er fra f.eks. Det Kongelige Teater, kan kun bekræfte denne formodning. Der er således tale om en torso, som dog alligevel er værd at undersøge, fordi samlingen dels indeholder et meget broget materiale fra en lukket kreds, dels åbner for en side af dronningens liv, som ikke synes at være behandlet tidligere. Alene at programmerne vidner om dronningens deltagelse i en lang række arrangementer og ceremonier gør dem værdifulde for et studium af hendes liv og virke.

Dronning Louise

Dronning Louise var født i Kassel 7. september 1817 som datter af landgreve Vilhelm af Hessen-Kassel og prinsesse Charlotte af Danmark, der var datter af arveprins Frederik og prinsesse Sophie Frederikke og dermed søster til Christian 8. Som treårig kom Louise til København, hvor hun voksede op og efter i 1842 at være blevet gift med prins Christian, en søn af hertug Frederik Vilhelm af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg og hertuginde Louise Caroline, boede hun med sin familie i Det Gule Palæ i Amaliegade. Da prins Christian og prinsesse Louise i 1863 blev kongepar, flyttede de til det daværende Frederik 6.s Palæ på Amalienborg, nu residenspalæet Christian 9.s Palæ. Her boede de til deres død; dronning Louise døde 29. september 1898, kong Christian 9. 29. januar 1906.

Dronningen var fra sin barndom interesseret i malerkunst og musik og dyrkede begge kunstarter; hun havde således modtaget musikundervisning af fagottisten og komponisten Franz Keyper samt af cellisten, dirigenten og komponisten Franz Neruda.⁴ Livet igennem var hun en ivrig kammermusikspiller; hun optrådte såvel med professionelle, ofte med medlemmer af Det Kongelige Kapel, som med sine tre døtre, Alexandra (1844-1925), senere prinsesse af Wales, og dronning af Storbritannien og Irland, Dagmar (1847-1928), senere kejserinde af Rusland og Thyra (1853-1933), senere hertuginde af Cumberland. Fra de tidlige år dyrkede de tre søstre sammen med deres mor fir-, seks- og ottehændigt klaverspil i et omfang, som dronning Louises nodesamling bærer vidnesbyrd om: den rummer således ikke færre end 213 nodeudgaver for firhændigt klaver og 68 udgaver for to klaverer 8-hændigt. Nodesamlingen indeholder desuden påfaldende mange værker af Johannes Brahms – påfaldende fordi Brahms' værker i dron-

⁴ At dronningen skulle have været elev af Friedrich Kuhlau, således som Povl Engelstoft nævner det i *Dansk biografisk Leksikon*, bd. 14 (1938), s. 492, har ikke kunnet bekræftes.

ningens levetid ikke havde synderligt fodfæste i det københavnske koncertrepertoire. Eksempelvis er Brahms' fire symfonier repræsenteret i både fir- og ottehændige udgaver i hendes nodesamling. I en omtale af dronningen fra 1905-06 kan man ligefrem læse følgende: "Eksempelvis har Dronning Louise Æren af at have været den første, der skaffede meget af Brahms Ørenlyd hos os".⁵

I koncertlivet var dronning Louise en hyppig gæst. Ofte sås hun som tilhører ved bl.a. Musikforeningens koncerter. At hendes engagement i musiklivet og måske i særlig grad Musikforeningen var stort, viser følgende brev fra dronningen til J.P.E. Hartmann:

"Jeg tager Anledning af en meget sand og god Artikel i Dagens Nyheder for 12te dennes for at erindre Dem om vore Samtaler, angaaende Neruda's Qualificationer for at indtræde i Musikforeningens Bestyrelse. Lad os ikke berøves, af denne *sande Musikkjender og Kunstner*. Man arbejder stærkt paa at beholde ham *i Stockholm* og der er ingen *Tid at spille*. Det beder jeg som *gammelt* Medlem af *Deres* og Gades Værk huske paa og Tro at det er i *Musikens* Interesse at jeg uleiliger dem med disse Linier, der ikke kræver *Svar* men *upartisk Overveelse*./Louise/12' April 91".⁶

Den nævnte Neruda var dronningens omtalte musklærer Franz Neruda (1843-1915), som hun musicerede med, og som i øvrigt året efter overtog dirigentposten i Musikforeningen. Det er tankevækkende, at han i denne stilling blev forkæmper for den nyere orkestermusik; bl.a. dirigerede han den første danske opførelse af en Anton Bruckner-symfoni i 1900, og også Brahms' orkesterværker slog han et slag for. Så indirekte havde dronning Louises "intervention" måske en effekt for den ny musik, hun værdsatte – og som hun skaffede ørenlyd, som det hed i citatet ovenfor.

⁵ Den gamle Dronning og vort Musikliv, *Programmet*. Udgivet af Dansk Tonekunstnerforening, serie XI, 1905-1906, upag. [s. 2].

⁶ J.P.E. Hartmann og hans kreds/En komponistfamilies breve 1780-1900/Udgivet med indledning og noter af Inger Sørensen/Bind 3/1890-1900/Kildefortegnelse/Registre (Danish Humanist Texts and Studies/Volume 17/Edited by Erland Kolding Nielsen). 1999, brev nr. 1302.

Samlingen

Den lille programsamling spænder over et langt tidsrum; ud af de i alt 93 programmer⁷ er 49 daterede og dækker perioden 26. maj 1836⁸ til 8. april 1893. Inden for disse knap 57 år fordeler programmerne sig meget ulige: der er således et vakuum frem til 20. marts 1863, hvilket betyder, at kun de to første daterede programmer med sikkerhed stammer fra tiden før Christian 9.s tronbestigelse 15. november 1863. Det er derfor især Louises år som dronning, der dokumenteres i samlingen. De daterede programmer fordeler sig på følgende årstal: 1836 (1), 1863 (1), 1864 (1), 1867 (1), 1868 (1), 1875 (4), 1877 (1), 1878 (3), 1879 (2), 1880 (2), 1882 (1), 1883 (2), 1885 (9), 1886 (1), 1887 (13), 1888 (2), 1889 (3) og 1893 (1).

Af disse programmer stammer de 45 fra koncerter og et fra en oprettedeopførelse.

De udaterede programmer omfatter 44 musikprogrammer, hvoraf fire fra private dramatiske opførelser samt et fra en operaopførelse. Ud over regulære programmer rummer samlingen to fragmenter fra formentlig aviser eller plakater. Endelig findes i samlingen et tekstark til Max Bruchs kantate *Das Lied von der Glocke* op. 45 (1878); det er sandsynligvis bilag til et koncertprogram.

Dramatiske programmer

Den lille gruppe programmer fra private dramatiske forestillinger er alle udaterede. De rummer i det hele taget så få oplysninger, at man for fleres vedkommende kun kan gætte på, hvor og under hvilke omstændigheder de har fundet sted. Ud af de fire programmer i samlingen er to dansksprogede, et tysk- og et fransksproget. De to sidstnævnte er ud fra typografi m.m. at dømme formentlig de ældste. Det fransksprogede program (fig. nr. 1), som antagelig stammer fra omkring 1830, angiver, at forestillingen fandt sted hos "prince Ferdinand", dvs. arveprins Ferdinand (1792-1863), sandsynligvis i hans bolig i Bernstorffs Palæ i Bredgade. Arveprinsen var bror til Christian

⁷ Et enkelt udateret trykt koncertprogram findes i tre eksemplarer, ligesom et enkelt udateret håndskrevet program findes i to eksemplarer. Samlingen rummer tillige tre menukort, hvoraf to daterede hhv. 11.9.1885 og 22.9.1885, samt en plan for afvikling af kuren 16.11.1888.

⁸ Programmet til koncerten 26.5.1836 er trykt som en lille plakat. Se fig. 4.

Théâtre particulier
de S. A. R. Mgr. le prince Ferdinand.

La Représentation du jeudi **22 Decembre**
commencera par:

LE CHAPERON,
comédie - vaudeville en un acte, par M. M. **Scribe et Dupont.**

Personnages:

<i>De Presle, colonel</i>	Mr. de Quinmont.
<i>Antéor Jousse</i>	Mr. de Troil.
<i>Md. de Tréneuil</i>	Md. P. Tutein.
<i>Delphine, sa soeur</i>	Mdms. E. Scholten.
<i>André, domestique</i>	Mr. Steen Bille.

La scène se passe à Paris chez Md. de Tréneuil:

Elle sera terminée par:

HEURE ET MALHEURE,
vaudeville en un acte, par M. M. **Duvert, Basset et Lauzanne.**

Personnages:

<i>Monticon</i>	Mr. Abrahams.
<i>Clémencot, ancien marchand</i>	Mr. Tankell.
<i>Jules Fombert, sous le nom de Darand</i>	Mr. Steen Bille.
<i>Maigrepeau, huissier</i>	Mr. Roux de Rochelle.
<i>Anette, fille de Clémencot</i>	Mdms. Gerschau.
<i>Anette, petite paysanne au service de Clémencot</i>	Mdms. E. Scholten.
<i>Voisins et Voisines de Clémencot.</i>	

La scène se passe chez Clémencot dans une campagne à une lieue de Melan.

Fig. 1

8. og prinsesse Charlotte og dermed morbror til dronning Louise. Blandt de optrædende finder vi en *Mdms.*[dvs. *Mlle*] *Gerschau*, som er identisk med en datter af den russiske generalkonsul Peter von Gerschau. Historikeren Louis Bobé (1867-1951) omtaler familien i sine erindringer og fortæller, at Gerschaus “smukke og talentfulde Døtre [spillede] en fremtrædende Rolle i det fornemme københavnske Selskabsliv omkring Aarhundredets Midte”.⁹ Af de medvirkende må ikke

⁹ Louis Bobé: *Livsdagen lang*. 1947, s. 30. Det er formodentlig samme Gerschau, kabinetssekretær J.P. Trap møder under Christian 9. og dronning Louises besøg i Rusland i sommeren 1876: “Den 2den August Morgenpromenade i Parken, derfra Udsigt til Isaachskirken med dens forgyldte Kuppel, der glimrede i Morgensolen, derefter traf jeg paa Peterhof selv General Gerschau, der er dansk født og taler dansk ...”. *J.P. Traps memoirer 300-433*. HA. Tilg. nr. 207, II.2. Harald Jørgensen fejllæser øjensynlig Gerschaus navn som *Gerschen* i: *J.P. Trap/Fra fire kongers tid/Bind III/Christian IX/Udgivet af Det danske sprog- og litteraturselskab ved Harald Jørgensen*. 1967, s. 306.

mindst nævnes Nicolai Christian Levin Abrahams (1798-1870), der var professor i tysk og fransk og senere notarius publicus. Abrahams var en fremstående person dels i Studenterforeningen, som han havde været medstifter af, dels i det almindelige selskabsliv i København, hvor hans musikalske og litterære begavelse kom ham til gode. I hans selvbiografi kan vi læse følgende:

“En ung Franskmand ved Navn Cazalis, en Slægtning af det Tuteinske Huus, var kommen hertil for at besøge sin Familie. Han, som næsten alle Franskmænd, havde et smukt dramatisk Talent og udførte komiske Roller ganske fortræffeligt. Han indvirkede paa Fru Tutein,¹⁰ der, foruden alle sine andre Talenter, ogsaa spillede godt Komedie og talte ypperlig Fransk. Snart samledes der en lille Skuespillertrup, der udførte flere af Scribes Comédies-vaudevilles. De første Dilettanter, der sluttede sig sammen, vare, foruden de nævnte og mig, Steen Bille,¹¹ Berner¹² (siden død som Consul i Berberiet), Frøknerne Gerschau, Døttre af den russiske Generalconsul Gerschau, Collegieraad Tunckll¹³ af den russiske Legation; siden i Tidens Løb kom Flere til. Da det Tuteinske Huus ogsaa besøgtes af Prindserne og Prindsesserne, forflyttedes hyppigt Scenen til deres Palaier [sic], navnlig spillede vi tidt hos Prinds Christian¹⁴ og Prinds Ferdinand, ogsaa undertiden hos Landgreve Wilhelm og Prindsesse Juliane,¹⁵ og vi havde den Ære at tælle til vor Trup Prindsesse Augusta,¹⁶ Prinds Bentheim,¹⁷ en enkelt Gang Prinds Christian af Glücksburg, vor nu regjerende Konge, og i den sidste Tid Prindsesse Anna, Prinds Frederik af Hessens Gemalinde. Diplomaterne stode heller ikke tilbage; hos Gerschau, hos den sven-

¹⁰ Tutein: formodentlig Anna Tutein (1810-1887), f. Eckardt, gift med godsejer Peter Tutein (1797-1885) til Marienborg.

¹¹ Steen Andersen Bille (1797-1883), søofficer og minister, fra 1830 kavalier hos prinsesse Caroline.

¹² Eduard Berner (1801-1837), kammerjunker, generalkonsul i Tunis 1832-1837.

¹³ Tunckll, russisk konsul i Helsingør.

¹⁴ Christian (Frederik) (1786-1848), prins, den senere Christian 8.

¹⁵ Juliane Sophie (1788-1850), prinsesse, søster til Christian 8. og arveprins Ferdinand, gift med Frederik Vilhelm Carl Ludwig (1786-1834), prins af Hessen-Philippsthal-Barchfeld. Parret boede i den senere nedrevne Rybergske Gård, Store Kongensgade 29.

¹⁶ Augusta (1823-1889), prinsesse, søster til dronning Louise, gift med baron Carl Frederik Blixen Finecke (1822-1873).

¹⁷ Ludwig Casimir Wilhelm Heinrich Clemens (1787-1876), prins af Bentheim-Steinfurt, tysk-dansk officer. Hans relation til det danske hof skyldtes formodentlig hans mor, prinsesse Juliane Wilhelmine, født prinsesse af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg (1754-1823).

ske Gesandt Baron Hochschild,¹⁸ hos den engelske Gesandt Sir Henry Wynn,¹⁹ hos Grev Hardenberg-Reventlow²⁰ gaves der Tid efter anden jævnlige Forestillinger af vor lille Trup til stor Fornøjelse for Selskabet, der heri fandt en Afbrydelse af de sædvanlige, temmelig kjedsommelige Sammenkomster”.²¹

Det er så heldigt, at også Abrahams' søn, officeren og embedsmanden Peter Abrahams (1839-1909) har berørt emnet i sine memoirer:

“Der spilledes af og til fransk Komædie ved Hoffet, og dér fungerede min Fader som Instruktør og Skuespiller. Vi ældste Drengene fik engang Lov at komme hen i Landgrevens Palais paa Amalienborg og se Generalprøven til en saadan Forestilling. I det ene Stykke spillede min Fader en Konditor, som bragte en Del Kager og Brød i en stor Kurv, som han bar paa Ryggen, men i denne store Kurv bortførte han saa Elskerinden, Prindsesse Augusta. – Medens jeg var Raadmand og af og til var tilsagt til Kongens Taffel, hændte det en Gang, at dronning Louise efter Taffelet stod og talte med mig, og jeg fortalte hende da denne min Barndomserindring, som morede hende meget og fremkaldte gamle Minder ogsaa hos hende. Dronningen gjorde den Bemærkning, at nogle Aar senere havde min Fader ikke kunnet bære hendes Søster paa Ryggen, da hun blev saa svær”.²²

I officeren og hofembedsmanden Gotthold Müllers dagbogsoptegnelser er der beskrivelse af lignende tableauer i 1836, der indeholdt allegoriske skikkelser, og som blev opført før souperen hos prins Ferdinand.²³ I et brev fra 1828 fortælles det, at arveprinsen selv tog del i opførelserne: “Der er i dette Aar især Spilt comoedie ved Hoffet; paa Prinds Ferdinands Palads er indrettet et Theater hvor de første Mini-stre og Prindser samt Damer af første Rang spiller Comoedie, iblandt flere Stk. blev der i Vinter Opført Kong Salomon og Jørgen Hattemager

¹⁸ Carl Hochschild (1785-1857), svensk diplomat, envoyé i København 1821-1836.

¹⁹ Henry Watkin William Wynn (1783-1856), britisk gesandt i København 1824-1856.

²⁰ Christian Heinrich August Hardenberg-Reventlow (1775-1840), dansk greve, gods-ejer.

²¹ *Meddelelser af mit Liv af N.C.L. Abrahams*/Udgivne af Arthur Abrahams. 1876, s. 482. I N.C.L. Abrahams' søn, Arthur Abrahams' *Minder fra mine Forældres Hus*, 1894, s. 58, gengives det trykte program fra den forestilling, hvori prins Christian – den senere kong Christian 9. – medvirkede.

²² Peter Abrahams: *Mit Ungdomsliv (Memoirer og Breve udgivne af Julius Clausen og P. Fr. Rist XLI)*. 1923, s. 27.

²³ *Hofliv under trede Konger ved E. Bodenhoff/Uddrag af Generalmajor Frederik Gotthold v. Müllers efterladte Papirer*. 1913, s. 30f.

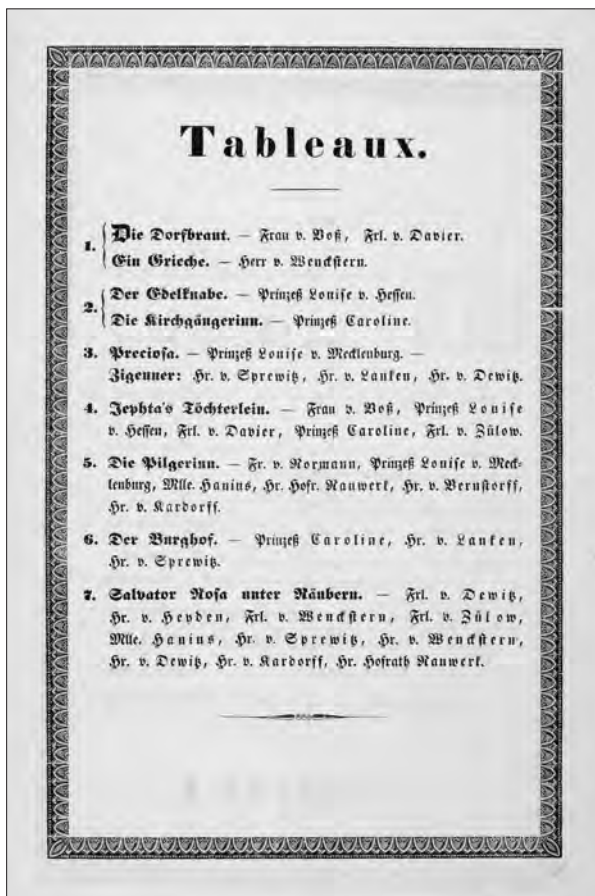

Fig. 2

hvori Hans K. Høihed Prinds *Ferdinandt* udførte Tobaksspinder *Brandts* Rolle”.²⁴

Det ligeledes udaterede tysksprogede program, som formodentlig stammer fra 1830’erne, er interessant, idet det viser, at prinsesse Louise selv optrådte ved sådanne lejligheder (fig. nr. 2). Der er også her tale om korte tableauer eller sketches, og hele tre prinsesser medvirkede; foruden prinsesse Louise af Hessen, prinsesse Louise af Mecklenburg²⁵

²⁴ Brev dateret København 29.4. 1828 fra C. og F. Thorup til C.S.V. Egtved. “Fra Privattheatrenes Tidsalder/Tre Breve om københavnske Theaterforhold”, Julius Clausen (red.): *Vor Fortid/Tidsskrift for dansk Kulturhistorie*, 3 (1919), s. 150f.

²⁵ Louise, prinsesse af Mecklenburg: uidentificeret.

og prinsesse Caroline.²⁶ Af de resterende to programmer fra dramatiske opførelser er det ene betitlet *Den 14. Marts* og angiver to stykker: *Salig Ferdinand* og *En fix Idee eller "Vær saa artig Hr. Møller"*, medens det andet består af tre tableauer: *Alvorlige Hensigter?* lystspil i en akt af Ed. Pailleron, *Le voyageur*, scènes dialogées af Octave Feuillet samt *Les esclaves*, som ikke er nærmere beskrevet. Dette program er forsynet med det store rigsvåben (det kongelige våben), hvilket må indicere, at det stammer fra tiden efter Christian 9.s tronbestigelse i 1863. Medens det sidstnævnte musikdramatiske program ikke rummer oplysninger om de optrædende, er der på det førstnævnte angivet de enkelte rolleindehavere.

De omtalte forestillinger skal ses i sammenhæng med "Den Store Teatergalskab" der bredte sig i slutningen af 1700-tallet, og som kom til udtryk i en række private dramatiske selskaber i såvel København som provinsen. I 1820erne begyndte interessen for disse selskaber at dale, og i 30erne fortsatte denne udvikling. Det er ud fra dette påfaldende, at der – som det vil være fremgået – inden for kongehuset blev givet private dramatiske forestillinger ind i anden halvdel af det 19. århundrede.²⁷ Det kan næppe tolkes som andet end en meget konservativ teaterkultur.

De tidligste musikprogrammer

Musikprogrammerne er så langt i overtal; mange refererer til taffelmusik ved middage, hvor dronning Louise har været gæst eller værtinde. Taffelmusik, som også i vore dage udføres af Den Kongelige Livgardes Musikkorps, består udelukkende af instrumentalmusik for harmoniorkester og afspilles under spisningen, hvorfor der aldrig applauderes. Dronning Louises programmer sandsynliggør, at praksis dengang var den samme som nu, nemlig at hver gæst ved sin kuvert havde musikprogrammet samt et menukort; dengang var der tale om to adskilte kort, medens disse nu er trykt i et lille hæfte.²⁸ Flere af programmerne bærer kongens og dronningens kronede dobbeltmonogram, medens andre prydes af såvel det store rigsvåben som en blomstersmykket ram-

²⁶ Caroline (1793-1881), arveprinsesse, datter af Frederik 6. og dronning Marie, gift med prins Ferdinand.

²⁷ Kaj Nielsen: *Den store teatergalskab/Billeder fra de dramatiske selskabers dage*. 1953, s. 33ff.

²⁸ Jeg takker medlem af Den Kongelige Livgardes Musikkorps, fløjtenist Katrine Kieland-Brandt for oplysninger vedrørende taffelmusikken.

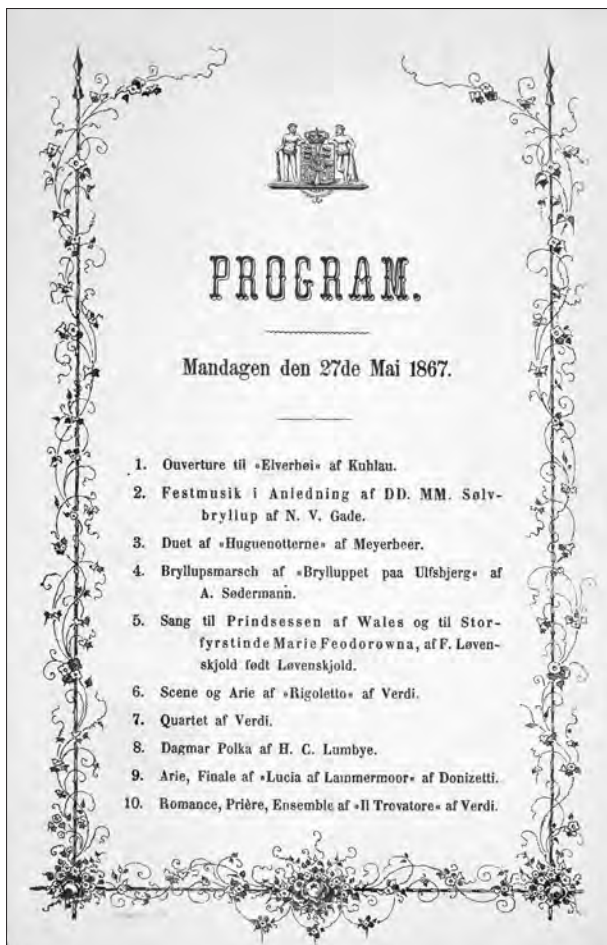

Fig. 3

me (fig. nr. 3). En noget enklere type er de kronede programmer. Disse tre programtyper har været benyttet samtidig, og man kan formode, at de har signaleret forskellige typer eller niveauer af arrangementer.

De formodentlig tre tidligste programmer eller notitser i samlingen stammer fra Louises unge år. Det drejer sig om en lille plakat, som er dateret 26. maj 1836. Det er vist ikke muligt at komme proveniensens nærmere, end at det nævnte hofteater må ligge i et tysk hertugdømme (fig. 4). Ligeledes fra det tyske område må den lille notits om en koncert med Franz Liszt stamme (fig. 5). Programmet udgjordes af

Mit Höchster Bewilligung.

Am ersten Wollmarktstage, Donnerstag den 26. Mai 1836.

Musikalische Abendunterhaltung
im Hoftheater,
ausgeführt von der Herzoglichen Kapelle.

Erster Theil.	Zweiter Theil.
1) Ouverture aus der Oper: <i>Rampis</i> , von Herold.	5) Ouverture aus der Oper: <i>Manre und Julie</i> , von Bellini.
2) Oboekonzert, von J. Strauß.	6) Klavierkonzert,
3) Violoncellkonzert, Major von J. Strauß.	7) Die Wanderschilderlein, von J. Lanner.
4) Ein Strauß von Strauß, großer Polkauri von J. Strauß.	8) Scherzoper,

F i n a l e.

Klaviersonn, großer Polkauri von Lanner, begleitet von Oboeflöte, Violine, Violoncellen, Basson, Fagott, Schlagwerke u. s. w.

Nicht in dem Saale ist ein Zutritt zu gestatten. Versammlung von 8 bis 12 mit Musikern von 2 bis 4 Uhr, im Zimmerlicht in höchster Preise zu haben. Eintritt mit oder ohne Souvenir zu Berlin 10 Gr. — Berlin und Potsdam 8 Gr. — Götze und Dresden 6 Gr. — Danzig 4 Gr. — In der Stadt ist ein Eintritt mit oder ohne Souvenir zu Berlin 11 Gr. — Potsdam 10 Gr. — Götze und Dresden 8 Gr.

Die Cassé wird um halb 6 Uhr geöffnet. Anfang 7 Uhr. Ende 9 Uhr.

Fig. 4

Morgen, Montag, den 10. August:

Drittes und letztes Concert des Herrn Franz Liszt.

Programm. 1) Große Fantasie für das Fortepiano, von Ludw. v. Beethoven, mit Solozugang, Orchester und Chor. 2) (Auf Verlangen) *Hexameron*, sechs Variationen über das Duett aus „Die Puritaner“. 3) Ungarischer Marsch. 4) *Mazurka's* von Chopin. Freie Fantasie über gegebene Motive.

Am Eingang wird eine Urne befindlich seyn, worin jeder Zuhörer sein musikalisches Motiv werfen kann.

Abonnement suspendu.
(Mit erhöhten Eingangspreisen.)

Die resp. H. H. Logeninhaber, welche ihre Logen für die auf morgen angekündigte Vorstellung zu behalten gelassen sind, werden ersucht, den Logenmeister, Herrn Kempt, an der Ulle N. No. 24, noch heute, nach vier Uhr bis höchstens 9 Uhr, davon zu unterrichten. Die Plätze werden Morgens, früh von 10 Uhr an, im Schauspielhause an der Cassé, gegen Vorzeigung der Bestellungsform, abgegeben.

Fig. 5

Beethovens Fantasi for kor og orkester op. 80, *Hexameron*, som består af seks kolossalt virtuose variationer over duetten fra Vincenzo Bellinis opera *Puritanerne*, og efter nogle mazurkaer af Chopin en fri fantasi over opgivne motiver. Dette sidste programpunkt kan vi være sikre på har påkaldt sig særlig opmærksomhed. Under programmet for koncerten kan man læse, at tilhørerne er blevet opfordret til at aflevere deres musikalske motiver i en urne, og med blyantskrift har ejeren af programmet – prinsesse Louise, må vi formode – skrevet: “Norma u[nd] ? Don Juan. Ständchen von Schubert *Erkönig*.” Liszt havde selv

bearbejdet de to Schubert-sange for klaver. Ligeså lidt ved vi her, hvor koncerten har fundet sted, ud over at meget tyder på, at vi også i dette tilfælde befinder os i det tyske område.

Den sidste notits er om muligt endnu mindre oplysende, men der er tale om en dansk optræden og en solist, som nød stor beundring i Danmark i begyndelsen af 1840'erne, den belgiske violinvirtuos François Prume (1816-1849). Vi har et par øjensvidneberetninger fra C.E.F. Weyse, der i to breve fra januar 1841 fortæller følgende:

“Iforgaars har den belgiske Violinspiller Prume spillet ved Hoffet, og fundet megen Bifald. Det er rigtig nok det fuldkomneste vi her have hørt, derom ere vi alle enige: deilig Tone, ubegribelig Færdighed, fuldkommen Sikkerhed og klokkeren Klang og Intonation, selv i chromatiske Terzløb i de allerhøieste Regioner; og alt dette med en Lethed og Grazie, som om det var Børneleg ...”²⁹

“Da han sidst havde spilt ved Hoffet, spurgte Kongen ham, om han vilde have Forfriskninger, og kaldte derpaa en Laquai, for at henvise ham til det Bord, hvor de ikke Ranghavende Personer bleve beværtede; men Monsieuren forføiede sig uden videre til det Kongelige Tafel og spiste med; hvilket da formodentlig optoges som en Naivitæt og tillodes ham ...”³⁰

Den lille notits i dronning Louises programsamling fortæller kun, at Prume opførte sin egen *Concerto heroïque*. Om det er denne fremførelse, Weyse omtaler, ved vi ikke.

Russiske og engelske programmer

Særlig interesse påkalder sig flere udenlandske musikprogrammer, som optræder i relativt stort antal. De russiske programmer omfatter ikke færre end 37, som bortset fra nogle enkelte fordeler sig på fire typer, dels de to med det russiske kejservåben i henholdsvis forgyldt og polykromt relieftryk (fig. 6), dels en type med rigsæblet og de to korslagte flag og derudover et litografisk tryk fra A. Ilins kartografiske anstalt i Skt. Petersborg (fig. 7). Det ældste daterede russiske program er fra 27. marts 1883, og de seneste må stamme fra tidligst 1890, da man blandt de programsatte værker finder scener fra Peter Tjajkov-

²⁹ Brev dateret København 5.1. 1841 fra C.E.F. Weyse til F. Schauenburg Müller. C.E.F. Weyse/*Breve*/I/Udgivet af Sven Lunn og Erik Reitzel-Nielsen. 1964, s. 294.

³⁰ Brev dateret København 21.1. 1841 fra C.E.F. Weyse til F. Schauenburg Müller. *Ibid.*, s. 301f.

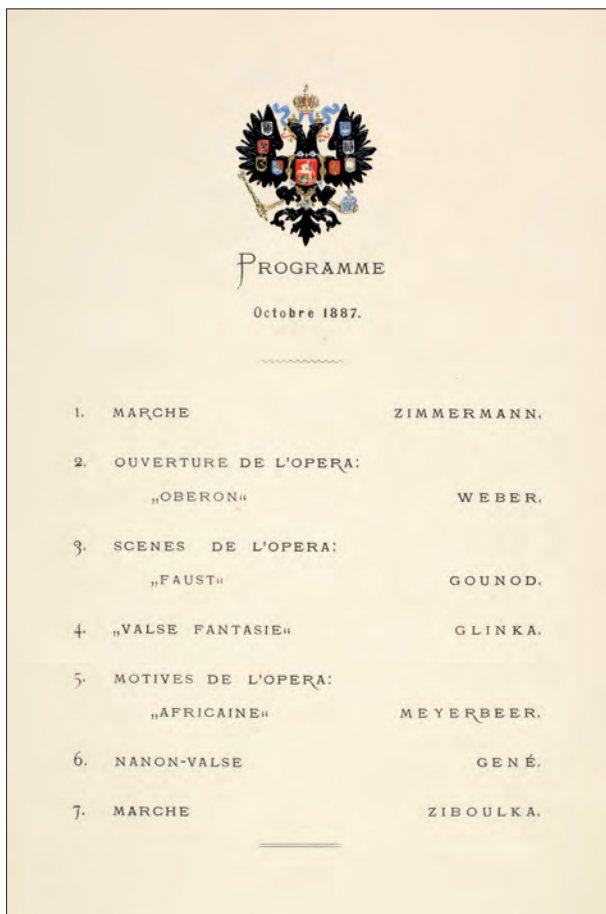

Fig. 6

skijs opera *Spader Dame*, valsen fra balletten *Tornerose* og intermezzo fra Pietro Mascagnis opera *Cavalleria Rusticana* – værker som alle havde deres urpremiere i 1890. De omtalte litografisk trykte programmer er benyttet på det kejserlige skib *Dersjava*. Flere af de russiske programmer synes i øvrigt at være fremstillet til at anvendes i Danmark, måske på den kejserlige yacht, måske et andet sted, hvor zarfamilien var værter. Et antal af programmerne er nemlig trykt hos kgl. hofleverandør Axel E. Aamodt's Eft. på Kongens Nytorv i København. Den russiske zarfamilie og den engelske kongefamilie besøgte i reglen Danmark hver sommer i forbindelse med de store familiesammenkomster på

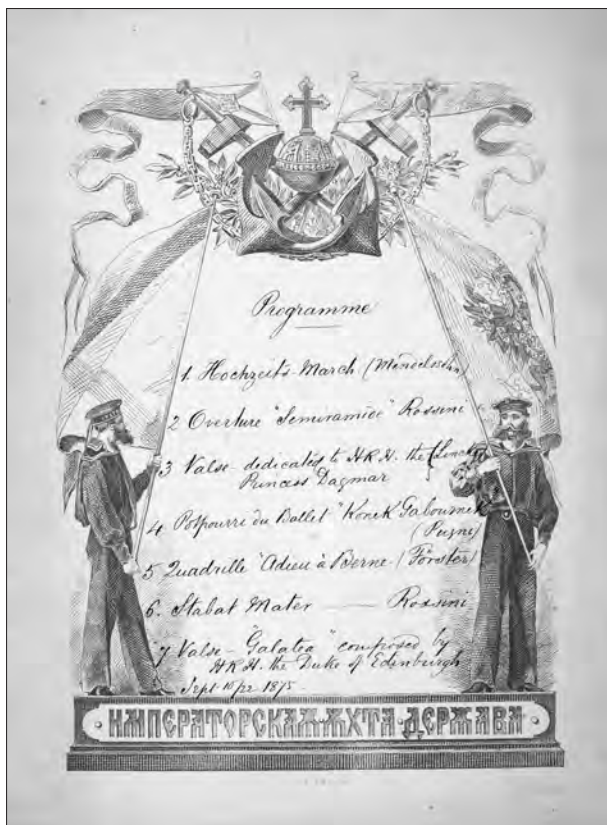

Fig. 7

Fredensborg Slot. Ved disse lejligheder medbragte begge familier deres musikkorps; man får et indtryk af forholdene, når man hører, at det russiske "Ekvipageorkester", som bl.a. gjorde tjeneste på zarskibet *Nordstjernen*, bestod af 60 musikere.³¹

Nogle få programmer stammer fra besøg i England. Det ældste er fra 20. marts 1863, hvor dronningen – og måske hendes øvrige familie – overværede en koncert i St. James's Palace i London. Sammen med prins Christian og sine børn var hun 26. februar rejst til England, hvor prinsesse Alexandra 9. marts skulle vies i Windsor til prinsen af

³¹ Jens Greve: "Musikkorpsets Historie", *Den Kongelige Livgarde 350 år/1658-2008/Den Kongelige Livgardes Musikkorps/Bind 3*, 2008, s. 30.

Wales, den senere kong Edward 7.³² Blandt de engelske programmer må fremhæves et fra Covent Garden, hvor dronningen var tilhører ved en *Grand Instrumental and Vocal Promenade Concert*. Programmet rummede en blanding af korte vokal- og instrumentalnumre, men som to fyldigere punkter opførtes balletmusikken til Charles Gounods opera *La Reine de Saba* (1862) og uddrag af William S. Gilbert og Arthur Sullivans komiske opera *HMS Pinafore, or The Lass that Loved a Sailor* (1878), som havde haft urpremiere på Opéra Comique Theatre 25. maj 1878, dvs. lidt over tre måneder tidligere. Det er uvist, om der ved opførelsen af musikken fra *Pinafore* blev benyttet vokalsolister; programmet anfører kun "Full Orchestra and Band of The Coldstream Guards" samt en række blæsesolister alt under ledelse af aftenens dirigent Arthur Sullivan.

Sullivan i København

Navnet Sullivan dukker også op i et af de danske programmer fra samlingen. Således finder man her noget så usædvanligt som et dansksproget program fra en opførelse af Gilbert og Sullivans operette *The Mikado, or The Town of Titipu* (1885) med engelske optrædende (fig. nr. 8)! Skønt programmet er udateret, kan vi slå fast, at opførelsen fandt sted i efteråret 1887.³³ Det var D'Oyly Carte Opera Company, der fra 17. september til 1. oktober 1887 gav en række *Mikado*-opførelser i Casino i Amaliegade.³⁴ En enkelt af sangerne ved opførelsen havde medvirket i premiereopsætningen i London, nemlig Josefina Findlay.³⁵ Forestillingerne blev i dagspressen udsat for en del kritik, fordi det blev hævdet, at det ensemble, som gæstede København, "næppe talte de samme Kræfter, som i sin Tid skabte Mikado-Tournéens Ry".³⁶ Hertil kunne

³² J.P. Trap/*Fra fire kongers tid/Bind II/Frederik VII*/Udgivet af Det danske sprog- og literaturselskab ved Harald Jørgensen. 1966, s. 478.

³³ Jeg takker førstebibliotekar Anne Ørbæk Jensen for oplysninger vedrørende Casino-opførelserne af *The Mikado*.

³⁴ Jens Louis Petersen: "En Mikado og to humorister", Det Kongelige Teaters program 1980, upag.

³⁵ Philip H. Dillard: *Sir Arthur Sullivan/A Resource Book*. London 1996, s. 147f. Ifølge *The D'Oyly Carte Opera Company in Gilbert and Sullivan Operas. A Record of Productions 1875-1961* compiled by Cyril Rollins and R. John Witts (London 1962), s. 64, turnerede D'Oyly Carte i perioden 9.4.-5.9. i Tyskland, Østrig og Holland med operetterne *Patience* og *The Mikado*, og derefter spillede de fra 12.9. til 5.12. i en række britiske byer; men ensembles optræden i København nævnes ikke.

³⁶ "Mikado-Selskabets Identitet", *Politiken* 20.9.1887.

 eller

En Dag i Titipu.

 Burlesk Operette i 2 Akter.

 Text af W S. Gilbert. Musik af Arthur Sullivan.

 Oversat fra Engelsk af E. A. Nyegaard.

—

Personeerue:

Mikadoen af Japan	Mr. Allen Morris.
Nanki-Pah, hans Søn, forklædt som omvandrede Sanger	— Charles Campbell.
Ko-Ko, Overhofbøddel i Titipu	— David Fischer.
Pah-Bah, Minister omnipotens	— Henry Inano.
Pish-Tush, en Hofmand	— M. Marchmont.
Yun-Yun }	Miss Josefine Findlay.
Pitti Sing } Sostre, Ko-Ko's Myndlinge	— Amy Duggan.
Pip-Bo }	— Geraldine St. Maur.
Katisha, en Hofdame	— Anna Maxwell.

Institutelever, Adelsmænd, Vagt og Folk.

Handlingen foregaar i Byen Titipu i Japan i det 15de Aarhundrede.

1. Akt: Forhallen i Ko-Ko's Palads.

2. Akt: Have i Ko-Ko's Palads.

Orkesterdirigent: Mr. George Arnold. Regissør: Mr. Ch. Mowbray.

Artistisk Direktør: Mr. Herbert Brook.

Dekorationer, Udstyrelse, Kostumer og Rekviziter ere agte japanesiske. Scenearrangementet ved Indfølte fra den japanesiske Koloni ved London. Broderierne ere agte gammeljapanesiske Haandarbejder.

Fig. 8

Herbert Brook, direktør for D'Oyly Carte Opera Company, og C. Carlotta, dets forretningsfører, bekræfte, at ensemblet "er det *eneste* Mikado-Selskab, der er organiseret og sendt på Tournée til Fastlandet af Mr. R. D'Oyly Carte, Direktør for Savoy-Theatret i London".³⁷ På plakaten til forestillingerne kan man læse følgende: "Med hver Billet følger en orienterende Oversigt over Handlingen".³⁸ Af programmet i dronning Louises samling fremgår det, at der forefindes en dansk oversættelse af teksten ved E.A. Nyegaard. Da der i H.M. Dronningens Håndbibliotek beror to eksemplarer af denne oversættelse i en tosproget trykt udgave uden forlag og årstal, tyder alt på, at den kongelige familie,

³⁷ Ibid.

³⁸ Teaterplakater i KB: Småtrykssamlingen.

som overværede forestillingen i Casino 19. september,³⁹ har fået stillet oversættelsen til rådighed.⁴⁰ I øvrigt kunne man i *Politiken* dagen efter forestillingen læse, at Arthur Sullivan skulle have lovet at dirigere forestillingen, men var ikke ankommet.⁴¹ Den nære forbindelse mellem Sullivan og det engelske kongehus har formodentlig befordret interessen for hans musik i den danske kongefamilie. Da Sullivan i sommeren 1881 fulgtes med hertugen af Edinburgh på et togt med *H.M.S. Hercules* til Sankt Petersborg, gjorde man et ophold i København. Her blev de modtaget af Christian 9., som arrangerede en middag for gæsterne på Eremitage-slottet, hvor der i øvrigt blev spillet musik af Sullivan.⁴²

Det græske bryllup

En anden og mere talrig gruppe er de græske programmer, som omfatter 14, af hvilke dog kun to er dateret. De må formodes at stamme fra tafler eller andre mere lukkede arrangementer og er alle underskrevet af den tjenstgørende "Directeur de la Musique". Programmerne er forsynet med det græske rigsvåben enten i blindtryk eller trykt i sort med en enkel ramme. Det kan ikke udelukkes, at nogle stammer fra dronning Louises besøg i Athen i 1872.

Bortset fra et musikprogram fra Christian 9.s 75-års fødselsdag, 8. april 1893, er de seneste programmer i dronning Louises samling netop græske, idet de er fra bryllupsfestlighederne i Athen i slutningen af oktober 1889. Ved denne lejlighed blev kongeparrets ældste græske

³⁹ Ifølge notits i *Politiken* 18.9.1887.

⁴⁰ På titelbladet til oversættelsen kan man læse følgende: *Mikadoen eller En Dag i Titipu. Burlesk Operette i 2 Acter*. Text af W.S. Gilbert. Musik af Arthur Sullivan. Oversat fra Engelsk af Emil A. Nyegaard. Bogen rummer 89 sider og findes i to eksemplarer i Håndbiblioteket: et i kraftigt hvidt riflet glat papir med påtrykt kongekrone i guld samt et uindbundet. Jeg takker H.M. Dronningens håndbibliotekar Christian Gottlieb for adgang til disse bøger samt for oplysninger vedrørende dronning Louises programmer.

⁴¹ Notits i *Politiken* 20.9.1887.

⁴² Herbert Sullivan og Newman Flower: *Sir Arthur Sullivan/His Life, Letters & Diaries*. London et al., 1927, s. 115f. Det hedder endog i dette værk: "The King of Denmark had long been an admirer of Sullivan's music, and the Court orchestra possessed almost every page of music Sullivan had ever written, with standing orders that Sullivan was to figure in the programme at dinner at least once a week." (s. 115). Dette udsagn må tages med et gran salt, idet ingen af de danske taffelmusik-programmer i samlingen rummer værker af Sullivan, ligesom Livgardens nodearkiv, som må anses for repræsentativt også for det ældre materiales vedkommende, kun rummer fem musiknumre med værker af Sullivan.

barnebarn, kong Georg 1.s søn kronprins Konstantin viet til den tyske prinsesse Sophie, som var datter af den tyske kejser Friedrich 3. og kejserinde Victoria (kaldt Friedrich). Brylluppet gav anledning til en del postyr, dels på grund af de mange tilrejsende gæster, hvoraf en lang række højstående repræsentanter for de europæiske kongehuse, dels fordi brudens bror, kejser Wilhelm 2. af Tyskland, på hensynsløs måde modarbejdede sin søsters overgang til den græsk-katolske tro.⁴³

Midt i al denne tumult ankom dronning Louise alene til Athen. Gennem hendes programmer kan vi følge en del af festlighederne. I forbindelse med vielseshøjtideligheden var der arrangeret en stor koncert samt en operaforestilling for gæsterne. Koncerten fandt sted om eftermiddagen 26. oktober i den store udstillingsbygning Zappeion, som var færdigbygget året forinden efter tegninger af den danske arkitekt Theophilus Hansen. Filharmonisk Selskab i Athen stod som arrangør af koncerten. Programmet omfattede musik af bl.a. en række tyskfødte komponister – vel en reverens over for den unge preussiske prinsesse – Felix Mendelssohn Bartholdy, Carl Maria von Weber, Giacomo Meyerbeer, Théodore Bennet Ritter (1841-1886) og Richard Wagner, men også af græske komponister. Iō. Kaisarēs (1845-1923), som var *Directeur de la Musique* ved kongehuset, havde komponeret en hilsen til den nye kronprinsesse i form af en vals, *Willkommen in Griechenland*. Alexandros Katakouzēnos (1824-1892), der var leder af det kongelige kirkekor, var repræsenteret med ouverturen til operaen *Arethusa von Athen*. Endelig opførtes Spyridon Samāras' (1861-1917) *Triumph-Marsch comp. zu Ehren der Vermählung* (fig. 9). Den store musikalske begivenhed var dog givetvis festforestillingen den 29. oktober på Théâtre de la ville d'Athènes med Samāras' opera *Flora Mirabilis* (1886). Værket havde to år tidligere haft urpremiere på La Scala-operaen i Milano, ved selvsamme opførelse i øvrigt den store sopran Emmy Calvé havde sin debut, og operaen var få år efter blevet opført i Köln og Wien.⁴⁴ Dens sujet er svensk og drejer sig om Lydia, hertugen af Ørebros datter, som forkaster Waldemar

⁴³ *Erindringer fra et halvt Aarhundrede af Prins Nikolaos af Grækenland* (1929), s. 74. Se også Bo Bramsen: *Huset Glücksborg i 150 år/1825 6. juli 1975*, 2. udg., 2, 1976, s. 40 og 42 og Arthur Gould Lee (udg.): *The Empress Frederick Writes To Sophie/Her Daughter, Crown Princess and later Queen of the Hellenes/Letters 1889-1901*. London s.a. [1955], s. 72f.

⁴⁴ Ion Zōtos: "Samāras, Spyridon", *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*. Zweite, neu bearbeitete Ausgabe herausgegeben von Ludwig Finscher. Personenteil 14 (2005), sp. 884.

Fig. 9

“till blossoms deck the snows overnight”.⁴⁵ I samlingen finder vi foruden programmer fra disse musikalske begivenheder en lang græsk hilsen til brudeparret i form af et digt af P. Psaras.⁴⁶

Afslutning

Som det allerede er nævnt, udgør den lille programsamling ingen sluttet enhed: den er tydeligvis fragmentarisk i forhold til det offentlige

⁴⁵ Frederick H. Martens: *A Thousand and One Nights of Opera*. New York og London 1926, s. 150.

⁴⁶ Jeg takker Constantinos Methenitis for hjælp ved læsning af teksten skrevet på katharevusa.

koncertliv, dronning Louise ofte besøgte, men til gengæld rummer den en relativt bred vifte af programmer fra lukkede “arrangementer” i hofregi. Selv om samlingen indeholder enkelte programmer/notitser af interesse pga. de optrædende kunstnere, så er det indblikket i dronningens private liv, der giver samlingen dens største værdi. Dokumentationen af den åbenbart temmelig institutionaliserede og konservative amatørteatertradition i den kongelige familie må vække opmærksomhed, ligesom det er interessant, at dronningen selv optrådte ved i hvert fald en enkelt af disse lejligheder. At den tilmed kan dokumenteres gennem erindringslitteraturen forstærker og supplerer de nøgterne programmets udsagn.

Således er programmerne et værdifuldt supplement til den store nodesamling, Det Kongelige Bibliotek modtog i 1954. De bekræfter, at dronning Louise også havde interesse for teater – hvilket på smuk måde fuldender billedet af en stærkt kunstnerisk interesseret og begavet dronning.

SUMMARY

CLAUS RØLLUM-LARSEN: *What was found in a little brown package. A study of Queen Louise's collection of programmes*

In 1954, along with Queen Louise's (1817-1898) collection of music, The Royal Library also received a small collection of programmes, mainly of private arrangements within the royal court. A small number of programmes of private dramatic performances are particularly interesting. They show that the queen was present at such arrangements, and that she herself took part when young. A series of programmes also documents Queen Louise's presence at i.a. the wedding of her grandchild, the Crown Prince Konstantin, in Athens in 1889.